

Giriş

Türk dili konuşan ülkeler arasındaki entegrasyonun birinci dönüm noktasını SSCB'nin dağılması oluşturmuştur. Bilindiği gibi, Soğuk Savaş dönemi sırasında Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgeleri, sosyalist bloğun liderliğini yapan Rusya'nın kontrolündeydi ve bölge devletleri iç-dış politikalarını Moskova'nın direktifleriyle yürütmüşlerdir. Türkiye Cumhuriyeti ise SSCB tehdidinden korunmak için 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne üye olarak, sosyalist bloğun güçlenmesini ve yayılımını önlemeye dayalı dış politika izlemiştir. Bu nedenle iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasına kadar, yani 1944-1991 yılları arasında Türk dili konuşan ülkelerin, karşıt bloklarda bulunmaları sebebiyle küresel güçlerden (ABD ve Rusya'dan) bağımsız olarak, doğrudan kendi aralarında siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirme imkânları yoktu. Dolayısıyla bu devletler, birbirlerini daha iyi tanıma ve çok taraflı ilişkileri geliştirme imkânını Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasıyla elde etmişlerdir.¹

Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki Türk dili konuşan ülkeler 1991 yılında bağımsızlıklarını ilân ettiler ve Türkiye bu ülkelerin bağımsızlıklarını ilk tanıyan devlet oldu. Fakat 70 yıllık sosyalist geçmişin etkisiyle bu ülkelerin iletişim kanalları, ekonomi, sanayi, ulaşım ve eğitimleri SSCB'nin ideolojik anlayışına göre yapılandırılarak, Rusya'ya bağımlı hale getirilmişti.² Türk dili konuşan ülkelerin sosyalist geçmişin etkisiyle oluşturulan bağımlılığı kırılmadan ve doğrudan kendi aralarında ikili-çok taraflı ilişkileri geliştirilmeden, güçlü bir entegrasyon girişimlerinin alt yapısının oluşması mümkün değildi. Bundan dolayı, 1990'ların ilk yıllarında Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyon alt yapısı, Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında doğrudan ikili iletişim, ulaştırma, kültür ve eğitim, ticaret ve ekonomi alanlarındaki ilişkileri geliştirme girişimleriyle başlamıştır. Böylece Türkiye 1990'lı yılların başında Türk cumhuriyetleriyle

1 Mehmet Seyfettin Erol, "20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek", Mehmet Seyfettin Erol-Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştireler*; Türksav Yayınları, Ankara 2011, s. 44.

2 Mehmet Seyfettin Erol, "AB ve Türkiye'nin Avrasya Politikası", Z. Dağı, der., *AK Partili Yıllar*; Orion Yayınları, Ankara 2006, s. 327-330.

yapmış olduğu anlaşmalarla,³ bölge ülkelerinin özellikle ekonomi-ticari alanlarda bağımsızlaşmalarını, egemenliklerini güçlendirmelerini ve bölge halkının Sovyet anlayışından sıyrılarak tarihsel kimlik ve benliklerine kavuşmalarına dayalı bir dış politikaya ağırlık vermiştir. Aynı şekilde Türk dili konuşan cumhuriyetler de doğrudan Türkiye ile iletişim, ulaştırma, kültür ve eğitim, ticaret-ekonomi alanlarındaki ilişkilerin arttırılmasına dayalı dış politika stratejisini uygulamaya koymuşlardır. Bu doğrultuda Türk dili konuşan ülkeler, aralarındaki bağları kuvvetlendirerek, entegrasyonun güçlü temellerinin atılmasını ve iki kutuplu dünya düzeni sonrası dönemde ortaya çıkabilecek çeşitli sorunları birbirleriyle istişare ederek çözümünün sağlanması için Türk Keneşi Sekreteryası'nın kurulduğu 2010 yılına kadar devam eden “Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları” ismiyle zirveler⁴ sürecini başlatmışlardır.⁵ Zirveler süreci, Azerbaycan ile Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında gerçekleştirilen 10 Zirve toplantılarını içermiştir.

1. Entegrasyon Alt Yapısının Oluşumu ve Zirveler Süreci

1.1. Ankara Zirvesi (1992)

Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları ismiyle yapılan ilk zirve, 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara’da gerçekleşti. Türkiye’nin bu zirveden beklentisi yüksekti ve zirve sonunda imzalanması için özel bir bildiri de hazırlamıştı. Zirve metninde Türk cumhuriyetleri arasında aynı camiaya ait olma duygusunun pekiştirilmesi, camia olarak çalışmanın sağlayacağı karşılıklı faydaların vurgulanması ve bazı ortak projelerin ele alınması bulunmaktaydı. Zirvede açılış konuşması yapan dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk

3 Bilal Şimşir, *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Anlaşmalar (1990-1992)*, TOBB Yayınları, Ankara 1992, s. 59-99.

4 1992 yılının Mart ayında dönemin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini ziyaret ederek, “Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları” ismiyle zirvenin yapılmasını önermiştir. Bu öneriyi Türk Cumhuriyetleri olumlu karşılamışlardır. Bkz.: Gaik Demoyan, “Tyurkskiye Sammiti: Tseli, Zadaçi, Prioriteti i Pozisiya v Karabahskom Voprose” (Türk Zirveleri: Amaçları, Faaliyetleri, Öncelikleri ve Karabağ Sorununa Yönelik Pozisyonu), *Fond Noravank*, http://www.noravank.am/upload/pdf/62_ru.pdf, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

5 “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Zirveler Tarihçesi”, *Türk Keneşi*, <http://www.turkcon.org/tr-TR/zirveler-tarihcesi/4/52>, (Erişim Tarihi: 14.02.2016).

dili konuşan halkların önündeki birleşmeye dayalı büyük olanağın iyi değerlendirilmesi durumunda, 21'inci yüzyılın Türk dili konuşan ülkelerin şahlanacağı ve güçleneceği yüzyıl olacağına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda Turgut Özal “ortak pazar” örneğine dayanan güçlü bir birliğin kurulması ve Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi önündeki engellerin kaldırılması ile gümrük rejimlerinin basitleştirilmesi gerektiği fikrini dile getirmiştir. Ayrıca Turgut Özal bölgesel yeniden yapılandırma ve kalkınma bankasının kurulması inisiyatifinde bulunmuştur.⁶

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Türkiye'nin hazırladığı ilk bildiriye imzalamayı uygun bulmayarak, zirvenin sonunda kesin taahhütleri gerektirmeyen, örneğin bölgede güvenliğin artırılması, fikir ayrılıklarının barışçıl çözümlerle giderilmesi, petrol-gaz üretimi ve işlenmesi projelerinde ortak çalışmalar yapılması, iletişim alanında işbirliğine gidilmesi gibi somut olmayan beyanlarla yetinen Ankara Bildirisi'ni imzalamışlardır.⁷ Burada özellikle Kazakistan'ın güvenliğe dayalı tedirginliği dikkate alınmış olabilir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev “Yüzyılların Kavşağında” isimli eserinde Türkiye'nin hazırladığı ilk bildiriye imzalamamasını, başka halklar ve devletlerle ilişkileri koparmayarak, Türkiye ve diğer Türk dili konuşan ülkelerle bağlantıları kuvvetlendirme dış politika prensibine dayandırmıştır.⁸ Burada başka halklar ve devletlerden kastedilen ülkede yaşayan Rus azınlığı ile Rusya devleti olabilir. Bilindiği gibi, SSCB dağıldığında Kazakistan'da 6 milyona yakın Rus etnik azınlığı yaşıyordu ve ülke genel nüfusunun %40'tan fazlasını oluşturuyordu. Ruslar'ın tarihsel hafızalarında Türkler ve Türkiye hep öteki kimlik, halk ve ülke olarak algılanmıştır. Bundan dolayıdır ki, Rus akademisyenleri ile uzmanları Türkiye'nin genelde Türk dili konuşan ülkelere, özelde Kazakistan'a yönelik izlediği dış politikalarını Pan Türkçülük'le⁹ özdeşleştirerek, önyargıya dayalı

6 Aynı yer.

7 Gül Turan-İlter Turan, “Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, F. Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2004, s. 766.

8 Nursultan Nazarbayev, *Yüzyılların Kavşağında*, Bilgi Yayınları, Ankara 1997, s. 201.

9 Rus sözlüklerinde Pan Türkçülük Ruslar açısından olumsuz algıyı içeren bir söz olarak açıklanmıştır. Örneğin, çok okunan sözlüklerden biri olan D. N. Uşakov'un sözlüğünde Pan Türkçülük, Türkiye'nin önderliğinde bütün Türk dili konuşan halkların birleştirilmesi olarak tarif edilmiştir. Aynı şekilde “Pravda” gazetesinde Pan Türkçülüğün eski SSCB ülkelerinin yer aldığı coğrafi alanda Rusya'nın ticari ve stratejik çıkarlarına, ayrıca Rusya'nın toprak bütünlüğüne tehdit

yorumlamayı alışkanlığa dönüştürmüşlerdir. Türkiye’yi öteki kimlik olarak algılamaları ve Türkiye’nin Türk cumhuriyetlerine yönelik politikalarını Pan Türkçülükle özdeşleştirerek önyargıya dayalı analizleri günümüzde bile hem Rus basın kaynaklarında hem de Rus uzman ile akademik çevrelerde devam ettiğini gözlemleyebiliriz.¹⁰ Dolayısıyla Kazakistan, 1990’lı yılların başında güçlü bir birliğe dayalı Türk Dünyası vektörünün güçlenmesinden, ülkesindeki Rus azınlığın ve doğal olarak Rusya’nın ciddi rahatsızlığına yol açabileceğini dikkate almış olabilir, dış politikasındaki Türk Dünyası vektörünü acele etmeden ve uzun vadeye dayalı döneme yayararak güçlendirilebileceğini varsaymış olabilir. Türkiye ise 1990’ların ilk yıllarında aceleci davranarak, Türk entegrasyonuna yönelik planlı ve rasyonel bir dış politika izlemekten ziyade, Türk dili konuşan ülkeler arasında kısa dönem içerisinde ortak bir birliğin sağlanabileceğini, bir anlamda bölge ülkelerine yönelik ani tepkileri içeren nostaljik ve hissi yaklaşıma dayalı bir politika izlemiştir. Böyle bir politika 1990’ların ilk yıllarında Türkiye’nin Türk dili konuşan ülkelere yönelik dış politikasında ciddi tutarsızlıklar ile aksaklıkların oluşmasına neden olmuştur.¹¹ Böylece Ankara zirvesiyle ortaya çıkan gerçekçi tablo, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki entegrasyonun bir anda kurulamayacağını ve uzun vadeli dönemi içeren ortak stratejik kararlarla, planlı ve rasyonel politikalarla uygulanabileceğini göstermiştir.¹²

1994-2006 yılları arasında Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları ismiyle altı önemli toplantı yapılmıştır. Toplantıların yapıldığı tarih ve katılan ülkelerle görüşülen konuların temel muhtevası incelendiği zaman; daha çok İpek Yolu’nun yeniden canlandırılması,

oluşturduğu yazılmıştır. Bkz.: *Uşakov, Tolkovii Slovar Russkogo Yazıka (Rus Dilinin Açıklayıcı Sözlüğü)*, Alta-Print Yayınları, Moskova 2005; Vadim Truhaçyov, “Pantürkizm: Vekovaya Ugroza Rossiyi” (Pan Türkçülük: Rusya’nın Asırlık Tehdidi), *Pravda.ru*, 11 Aralık 2007, <http://www.pravda.ru/world/asia/centralasia/11-12-2007/248234-turkey-0/>, (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

10 Örnek olarak şu yazılara bakılabilir: Tamara Guzenkova, “BDT Ülkeleri ve Gürcistan’da Think Tank Kuruluşları: Yapıları, Hedefleri ve Temel Gelişim Trendleri”, *Problemi Nasionalnoi Strategiyi (Ulusal Strateji Sorunları Dergisi)*, Sayı:1 (34), 2016, s. 40; Aleksandr Şustov, “Tursiya Ukrepliyayetsiya v Sentralnoi Aziyi: Ankara İspolzuyet Etničeskiye Sviyazi Dliya Dostijeniya Politiko-Ekonomičeskih Selei” (Türkiye Orta Asya’da Kuvvetlenmektedir: Ankara Siyasi ve Ekonomik Hedeflere Ulaşmak İçin Etnik İlişkileri Kullanmaktadır), *Nezavisimaya Gazeta*, 14 Mart 2016, http://www.ng.ru/courier/2016-03-14/11_asia.html, (Erişim Tarihi: 15.04.2016).

11 Erol-Gürler, *a.g.e.*, s. 766.

12 Kasımjomart Tokayev, *Pod Styagom Nezavisimosti: Očerki O Vneşnei Politike Kazakhstana (Bağımsızlık Bayrağı Altında: Kazakistan Dış Politikası Hakkındaki Notlar)*, Bilim Yayınları, Almatı 1997, s. 500.

seçenekli ulaştırma şebekelerinin geliştirilmesi ile doğalgaz ve petrol boru hatlarının dünya pazarlarına Türkiye üzerinden bağlanmasına ilişkin konular ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Aslına bakılırsa konuların, jeopolitik ve jeoekonomik anlamda iki aşırıdır bölgenin dış politika vektörünü belirleyen Rusya'yı, ciddi anlamda tedirginliğe ittiği gözlemlenebilir. Nitekim 15 Mayıs 1992 tarihinde Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle “Kolektif Güvenlik Anlaşmasını” imzalayarak, Türk cumhuriyetlerini güvenliklerini sağlama alanında kendine daha fazla yakınlaştırmaya çalışmıştır.¹³ Aynı şekilde 23 Nisan 1993 tarihinde Dış Politika Konsepti'ni kabul ederek, dış politikası açısından Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki Türk dili konuşan ülkeleri içine alan yakın çevre bölgesinde hayati çıkarlarının bulunduğunu ilân etmiştir. Böylece yakın çevreye¹⁴ dönüş yaparak, Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki ülkelere yönelik dış politikasını yeniden gözden geçirmiştir.

1.2. İstanbul Zirvesi (1994)

Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları ikinci zirvesinin 1993 yılında Bakü'de yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ'a yönelik beliren sorunlardan dolayı, Devlet Başkanları ikinci zirvenin 18-19 Ekim 1994 tarihlerinde Türkiye'nin İstanbul şehrinde yapılmasını uygun buldular.

Zirve öncesi Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü “Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları” isimli zirveden endişe duyduğunu ve katılımcı ülkelere Pan Türkçü duygulara kapılmamaları gerektiğine vurgu yapan beyanatta bulunmuştur. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise Rusya'nın endişesini boşa çıkararak, ülkesinin Pan Türkçü ya da Pan İslâmcı hedeflerinin olmadığını ve Orta Asya'da nüfuzu geliştirme niyeti taşımadıklarını, ancak kardeş ve dost ülkelerin

13 Mehmet Seyfettin Erol-Aidarbek Amirbek, “Avrasya'da Yeni Tehditler ve Güvenlik Arayışları: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün Geleceği”, Mehmet Seyfettin Erol, der., *Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları: Türkiye'nin Güncel Güvenlik Sorunları, Ülkeler, Bölgeler, Örgütler*, Barış Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 325-326.

14 Rus akademisyenlerin kaleme aldıkları “Jeopolitik” isimli kitaplar okunduğunda, Rusların algısındaki yakın çevre alanının post Sovyet (eski SSCB) ülkelerinin yer aldığı coğrafi topraklarla sınırlı tutulduğu görülür. Bkz.: Raşid Muhaev, *Geopolitika (Jeopolitik)*, Yuniti Dana Yayınları, Moskova 2010, s. 3-5; Nikolay Nartov, *Geopolitika (Jeopolitik)*, Yuniti Dana Yayınları, Moskova 2002, s. 105-149.

olmasından dolayı bölgeye kayıtsız kalamayacaklarını dile getirdi.¹⁵ Nitekim Rusya BDT zirvesini 21 Ekim 1994 tarihinde düzenleyerek, bir anlamda Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nden duyduğu tedirginliği ve BDT üzerinden bölgenin kendisi açısından vazgeçilmez olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Zirve'de özellikle bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama ve eşitlik ilkelerine vurgu yapılmıştır. İstanbul'da yapılan zirvenin bildirisine göre aşağıdaki konulara ağırlık verilmiştir:¹⁶

- Zirveye katılan ülkelerin başta Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)¹⁷ olmak üzere, uluslararası kuruluşlarda ortak hareket etmelerinin sağlanması,
- Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözümüne ilişkin konular masaya yatırılarak, iki ülke arasındaki ihtilâfın BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayalı olarak barışçıl yollarla çözümlenmesi gereği,
- Burslu öğrenci değişimi programlarının geliştirilerek devam ettirilmesidir. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti “Büyük Öğrenci Projesi’ni” hayata geçirerek, bölge devletlerinin her birine iki bin kişi olmak üzere, toplam 10 bin öğrenciye Türk üniversitelerinde okuma imkânı sağlayacak bursları tahsis etmiştir.¹⁸
- Zirveye katılan ülke liderleri doğalgaz ve petrol başta olmak üzere, ülkelerindeki zengin doğal kaynakların işletilmesinin ve dünya pazarlarına en ekonomik yoldan ve kısa sürede ulaştırılmasının önemini vurgulayarak, bu hususta ortak projeler geliştirilmesini ve gerçekleştirilmesini kabul etmiştir. Bu çerçevede, doğalgaz ve petrol boru hatlarının Türkiye üzerinden Avrupa’ya ve Akdeniz’e ulaştırılması hususundaki çalışmaları memnuniyetle kaydettikleri belirtilmiştir.

15 Demoyan, a.g.m.

16 “İstanbul Bildirisi”, *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi1994_2.DevletBaskanlariZirve Bildirisi_20140418_103924.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

17 1994 yılında yapılan Budapeşte zirvesinde alınan karara göre AGİK’in ismi, 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) olarak değiştirilmiştir.

18 İsa Özkan, “Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme”, O. Kavuncu-A. Korkmaz, der., *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, TOBB Yayınları, Ankara 2007, s. 272.

- Aralarındaki ticaretin geliştirilmesi ve tarihi İpek Yolu'nun diğer ilgili ülkelerin de işbirliği ve katkısıyla canlandırılmasının sağlanmasıdır. Bu doğrultuda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve Eximbank gibi kurumlar ticari-ekonomik ilişkilerin gelişiminin sağlanmasına yardımcı olmuştur.
- Ülkeler arasında kara, hava, deniz/nehir ve demiryolu ulaşımında mevcut bağlantıların geliştirilmesi, yeni bağlantıların kurulması öngörülmüştür.
- Kazakistan'ın önerdiği "Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler'in" geliştirilmesi hususundaki çalışmalara ve 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı'da imzalanan anlaşmayla kurulan TÜRKSOY faaliyetlerine gerekli desteğin sağlanacağını belirtmişlerdir.

Genel olarak 1993-1995 yılları arasında Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ilişkiler, Türkiye-Orta Asya ve Türkiye-Azerbaycan olmak üzere daha çok ikili işbirliği çerçevesinde gelişmiştir. Bu doğrultuda bölge ülkeleri Türkiye'nin yardımlarını alarak genç kadroları yetiştirmeye, Rusya'ya karşı bağımsızlıklarını güçlendirmeye ve Sovyet anlayışından sıyrılarak, özneyi oluşturan tarihsel kimlikleri ve benliklerine kavuşmak için gençler zümresine yatırım yapmaya dayalı bir dış politikaya ağırlık vermişlerdir. Diğer taraftan zirvede kurumsallaşma yolunda bir başlangıç olarak kabul edilebilecek önemli bir karar alınmıştır.¹⁹ Buna göre, zirve toplantısı kararlarının uygulanmasını gözden geçirmek ve bir sonraki toplantının hazırlıklarını yapmak üzere Dışişleri Bakanları'nın veya belirledikleri üst düzey görevlilerin uygun zamanlarda danışmalarda bulunmaları kararlaştırılmıştır.²⁰ Kısacası Türk dili konuşan ülkeler Türkiye'nin yardımlarıyla küresel ve bölgesel örgütlerle ilişkileri geliştirerek ve dünyaya daha fazla açılarak tanınmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda bölgedeki gelecek neslin yeni bir kimlik kazanması için eğitimin Sovyet anlayışından sıyrılmasını istemişler ve bunun için Türkiye'den yeni okullar, üniversiteler açmasını talep etmişlerdir. Bu doğrultuda

19 Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, Sayı: 36, 2013, s. 47.

20 "İstanbul Bildirisi", *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi1994_2.DevletBaskanlariZirve Bildirisi_20140418_103924.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

Kazakistan'ın Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi kurulmuş ve 30 Eylül 1995 tarihinde İzmir'de Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti hükümetleri arasında Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kurulmasına dair anlaşma imzalanmıştır.

Rusya Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyon alt yapısının güçlenmesinden tedirginlik duyarak, 20 Ocak 1995 tarihinde “Gümrük Birliği” adı altında, kendi önderliğinde ekonomik entegrasyon sürecini başlatmıştır.²¹ Nitekim Rusya Gümrük Birliği üzerine 10 Ekim 2000 tarihinde “Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu”²² kuracaktır. 1 Ocak 2015 tarihindeyse ekonomik bütünleşmeyi güçlendirecek “Avrasya Ekonomik Birliği'ni” kurarak, 10 Ekim 2014 tarihinde “Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu” kapatacaktır. Rusya'nın önderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği, yakın çevre ülkelerini Rusya'ya daha fazla bağlayabilecek ve özellikle kendisinden bağımsız entegrasyon hareketlerinin güçlenmesinin önüne geçebilecektir.

1.3. Bişkek Zirvesi (1995)

27-29 Ağustos 1995 tarihlerinde Bişkek'te Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın üçüncü zirvesi yapıldı. Zirvede ağırlıklı olarak enformasyon, kültürel, bilimsel-ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgesel istikrar ile güvenliğin sağlanması konuları ele alınmıştır.²³

Enformasyon, kültür ve bilim alanındaki ilişkilerin geliştirilmesi üzerine aşağıdaki temel konulara vurgu yapılmıştır:

21 Vladimir Hvoşev-Ramil Mullayanov, *Pograniçnaya Politika i Bezopasnost*, (Sınra Dayalı Siyaset ve Güvenlik), Yurgu Yayınları, Çelyabinsk, 2001, s. 12.

22 Avrasya Ekonomik Topluluğu, 1990'lı yıllarda Orta Asya Türk devletlerinin Rusya'dan bağımsız olarak, kendi aralarında ekonomik ilişkileri geliştirmeyi öngören “Orta Asya Ekonomik Topluluğu'nu” kendi bünyesine katmıştır. Böylece Rusya, Orta Asya'da kendisinden bağımsız entegrasyon faaliyetlerinin gelişimine müsaade etmeyeceğini diğer güçlü aktörlere göstermiş olabilir. Bkz.: Aidaibek Amirbek-Almasbek Anuarbekuly, “Rusya'nın Yeni Entegrasyon Anlayışında ‘Avrasya Birliği’: Türk Dünyasına Olası Etkileri ve Öneriler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 53, Türk Dünyası Özel Sayısı 1, 2013, s. 985-991.

23 “Bişkek Bildirisi”, *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/09_BiskekBildirisi1995_3.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103851.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

- Türk halklarının büyük kültür ve tarihi mirasının muhafazası ve tanıtılmasına yönelik ortak çabalarının sürdürülmesi,
- Ortak eğitim kuruluşlarının tesisi, şenlikler ve kültür günleri düzenlenmesinin desteklenmesi. Bu çerçevede Azerbaycan-Türk, Kazak-Türk, Kırgız-Türk ve Türkmen-Türk üniversiteleri gibi ortak eğitim kurumlarının kurulduğunu memnuniyetle belirtmişlerdir.
- TÜRKSOY'un ortak kültürel değerlerin gelişimi, yaygınlaştırılması ve tanıtılmasındaki önemli rolünün desteklenmeye devam edilmesi,
- Kitleselel enformasyon alanındaki işbirliğinin güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır.
- Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelikse aşağıdaki konular ele alınmıştır:
- Bölgesel işbirliğinin önemine vurgu yapılarak, ülkeler arasında ikili ve çok taraflı ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Ülkeler arasında doğrudan ve transit ulaştırma bağlantılarının sağlanması, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımının kolaylaştırılması, iş adamlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- Karşılıklı ticaret, bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerini güçleştiren ya da sınırlayan engellerin kaldırılmasına çalışılması,
- Ülkelerin petrol ve doğalgaz başta olmak üzere, zengin doğal kaynaklarının işlenmesine ve bunların en ekonomik ve yakın bir zamanda dünya pazarlarına ulaştırılmasının sağlanmaya çalışılması ve bu alanda ortak projelerin gerçekleştirilmesi,
- Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın kendi aralarında başlattıkları bölgesel entegrasyon sürecinin desteklenmesinin sağlanmasıdır.

Bölgesel istikrar ve güvenlik alanındaki işbirliği kapsamında görüşülen konularsa:

- Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmanın BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uygun olarak barışçıl yollarla çözümünün sağlanması,

- Bölgesel çatışmalarda BM ve AGİT'in daha etkin rol oynamasına yönelik, devletlerin yürütülen çabalarının desteklenmesi,
- Yasadışı uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı tek bir politika izlenmesi gerektiğine ilişkin görüş birliğinin sağlanması,
- Her türlü ayrılıkçı harekete karşı oldukları ve terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğinin sağlanmasına çalışılmasıdır.

Yukarıda görüldüğü gibi, Bişkek Zirvesi daha çok önceki zirvelerde görüşülen konuların önemini yeniden teyit eden kararların alınmasıyla geçmiştir. Zirve esnasında Özbekistan ile Türkmenistan'ın Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları toplantılarına bakış açılarını içeren konuşmaları dikkat çekmektedir. İslam Kerimov 1994 yılında kurulan "Orta Asya Ekonomik Topluluğu" örgütüne vurgu yaparak, Türkmenistan ile Tacikistan'ın topluluğa üye olmalarını önermiştir. İslam Kerimov Orta Asya ülkelerinin Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri üzerinden aralarındaki ekonomik ilişkileri geliştirmekten ziyade, bölgesel düzeyde birbirlerini daha fazla kenetleyecek olan Orta Asya Ekonomik Topluluğu üzerinden ekonomik bağlantıları güçlendirmeyi önermiştir. Aynı zamanda zirvelerde siyasi birliği hedefleyen konuların görüşülmesi halinde, ülkesinin zirve toplantılarına katılmayacağını vurgulamıştır. Türkmenistan Lideri Saparmurat Niyazov ise zirveye katılan diğer Devlet Başkanları'na Türk dili konuşan ülkeler arasındaki birliğini güçlendirmeye dayalı faaliyetlerini acele etmeden uygulamalarını önermiştir. Saparmurat Niyazov ortak dil yakınlığının ortak bir siyasi birlik anlamına gelmediğini, Türkiye'yle yapılan bölgesel entegrasyon faaliyetlerinin Rusya, İran ve diğer BDT ülkeleriyle yürütülecek yakın işbirliğiyle el ele yürütülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.²⁴ İslam Kerimov'un Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'ne bakış açısının değişimi, aslında dönemin Türkiye-Özbekistan ilişkilerinin gerginliğinden kaynaklanmıştır. Bilindiği gibi, iki devlet arasındaki ilişkilerde ilk gerginlik 1994 yılının ilkbaharında yaşanmıştır. Bu dönemde Kerimov'a muhalefet eden ve ciddi rakibi olarak gördüğü Muhammed Salih Türkiye'ye sığınmıştı. Özbek hükümetiyse 1994 yılının Temmuz

24 "Third Turkic Summit", *Radio Free Europe Radio Liberty*, <http://www.rferl.org/content/article/1141006.html>, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

ayında, Salih'in Özbekistan'a iade edilmesi için Türkiye'ye resmi başvuruda bulunmuştu, fakat Türkiye'nin yanıtı olumsuz olunca, İslam Kerimov Ankara Büyükelçisi'ni geri çekmiştir.²⁵ 24 Haziran 1994 tarihinde Kerimov Ankara'yı ziyaret ederek, Salih'in iade edilmesiyle ilgili diplomatik müzakerelerde bulunmuş, fakat Türk tarafı iade edilmesini kabul etmemiştir. Ancak Salih'in Türkiye'de herhangi bir siyasi faaliyetine izin verilmeyeceğine ilişkin güvence verilmiştir,²⁶ bu şekilde Özbekistan Büyükelçisi'nin geri dönmesi sağlanabilmiştir. 1994 yılının Ekim ayında Türkiye'yi terk eden Salih, Almanya'ya geçince Türkiye-Özbekistan ilişkileri normal seyrine dönmüştür. Nitekim bir sonraki zirvenin 1996 yılının Eylül-Ekim aylarında Taşkent'te düzenleneceği konusunda mutabakat sağlanmıştır.

1.4. Taşkent (1996) ve Astana (1998) Zirveleri

21 Ekim 1996 tarihinde Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın dördüncü zirvesi yapıldı. Taşkent Bildirisi'nin 16. maddesinde belirtildiği üzere, zirvede kurumsallaşma adına önemli bir karar kabul edilerek, Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi Sekreteryası'nın kurulması ve tüzüğünün hazırlanması karara bağlandı. Kararın yerine getirilmesi için Dışişleri Bakanlıkları görevlendirildi ve Sekreteryaya şu görevlerin yükleneceği üzerine mutabakata varıldı:

- Devlet Başkanları'na ve Dışişleri Bakanlıkları yöneticilerine sunulacak belgelerin koordinasyonunu sağlamak ve hazırlıklarını yapmak,
- Türkçe Konuşan Devletlerin dili, kültürü ve başarılarının tanıtımına yönelik sempozyumlar, konferanslar, seminerler düzenlemek,
- Türk halklarının geçmişteki ve bugünkü hayatları hakkında tarihi kaynakların araştırılması, derlenmesi ve yayına hazırlanmasıdır.²⁷

25 E. Büyükkakıncı, "Sovyet Sonrası Orta Asya'da Türkiye'nin Dış Politika Açılımları: Özbekistan ve Türkmenistan ile İlişkiler", F. Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2004, s. 798-801.

26 "Kerimov, Türkiye'de Muhalefet İstemiyor", *Milliyet Gazetesi*, 25 Haziran 1994, s. 1.

27 "Taşkent Bildirisi", *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/08_TaskentBildirisi1996_4.DevletBaskanlariZirve Bildirisi_20140418_103822.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

Bununla birlikte zirvede turizme uygun gerekli altyapı ve turistik güzergâhlar ağının geliştirilmesi için çeşitli programların oluşturulması, Türkçe konuşan halkların büyük kültürel-tarihi mirasının tanıtılması ve halka yayılması, TRACECA Projesi ile kuzey-güney ulaşım koridorunun bir parçası olarak Hint okyanusuna çıkışlı “Orta Asya-Afganistan-Pakistan” ulaşım yolunun gerçekleştirilmesi girişiminin desteklenmesi, sınır tanımayan terörizm ve bölücülükle mücadele amacıyla işbirliğinin artırılması konuları görüşülmüştür.

9 Haziran 1998 yılında Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın beşinci zirvesi, Kazakistan'ın yeni başkenti Astana'da gerçekleşti. Zirvede Türkmenistan Meclis Başkanı düzeyinde temsil edilmiştir. Astana Bildirisi'ne göre aşağıdaki hususlar karara bağlanmıştır:²⁸

- Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Sekretaryası tüzüğü kabul edilmiş ve Dışişleri Bakanlıkları Sekretarya çalışmalarının denetimiyle görevlendirilmiştir,
- Zirvenin Kazakistan'ın yeni başkentini takdim töreniyle aynı tarihte gerçekleştirildiğini dikkate alarak, Kazakistan'da devam etmekte olan gelişmeleri desteklemeye devam etmesi,
- Ticari ve ekonomik ilişkileri genişletmek ve derinleştirmek, İpek Yolu'nun canlandırılması programını müştereken uygulamak,
- Başta doğal gaz, petrol ve hidroelektrik olmak üzere ülkelerindeki zengin doğal kaynakların çıkartılması ve işletilmesinin önemi vurgulanarak, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasına ilişkin ortak projelerin uygulanması, ayrıca Türkiye üzerinden Akdeniz kıyılarına ve Avrupa'ya ulaşacak petrol ve doğal gaz boru hatlarının döşenmesine ilişkin yapılan çalışmalardan memnuniyet duydukları ifade edilmiştir,
- “Avrupa-Kafkasya-Asya” ulaştırma koridorunun geliştirilmesi konusundaki uluslararası konferansa destek sağlanması,
- Sanayi, tarım, ulaştırma ve haberleşme alanlarında ortak

---

28 “Astana Bildirisi”, *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/07_AstanaBildirisi1998_5.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103743.pdf, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

konsorsiyumların kurulmasını teşvik etmek ve bilimsel, teknik, mevcut ulaştırma ve haberleşme alt yapısının geliştirilmesi,

- Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından başlatılan bölgedeki bütünleşme süreçlerinin geliştirilmesine ve genişletilmesine yönelik gayretleri desteklemek ve Asya'da İşbirliği ile Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'nın toplanması hususunda Kazakistan'ın başlatmış olduğu girişimleri desteklemek,
- Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfın BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları ve AGİT Lizbon Zirvesi'nin üç ilkesi çerçevesinde barışçıl yollardan çözümünü desteklemek,
- Sınır tanımayan terörizm, köktendincilik ve bölücülükle mücadele amacıyla uluslararası işbirliğini arttırmak.

Özbekistan ile Türkmenistan'ın Astana Zirvesi'nden sonra Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları toplantılarına olan ilgileri azalmıştır ve zirvelerde Devlet Başkanları statülerinde temsil edilmemişlerdir. Türkmenistan'ın Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri'ne olan ilgisinin azalması, ilân ettiği tarafsızlık dış politikasından kaynaklanmıştır. Bilindiği gibi 12 Aralık 1995 tarihinde, BM Genel Kurulu'nun № 50/80 kararına uygun olarak Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü onaylanmıştır. Dolayısıyla Türkmenistan daimi tarafsızlık statüsü gereği genelde bölgedeki çeşitli entegrasyon hareketlerine, özelde Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'ne mesafeli yaklaşmaya başlamıştır.

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov'un Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirve'sine yönelik siyaseti, Özbekistan-Türkiye ilişkilerine bağlı olarak gelişmiştir. Özbekistan-Türkiye ilişkileriye Muhammed Salih yüzünden 1997 ve 1999 yıllarında tekrar gerginleşmiştir. Bilindiği gibi Muhammed Salih iki yıl Almanya'da kaldıktan sonra, 1996 yılında Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı döneminde tekrar Türkiye'ye dönmüştür ki, bu durum Özbekistan'ı ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Bundan sonraki süreçte iki devlet arasındaki anlaşmazlık krize dönüşmüş ve ilk olarak Özbekistan tarafı, ülkesindeki Türk iş adamlarına ait yatırımlara bürokratik engelleri çıkartarak, vergi yasalarını ihlal ettiği iddia edilen 21 Türk şirketinin çalışma iznini iptal etmiştir. Ayrıca Özbekistan yetkilileri Türkiye'de

öğrenim görmeye devam eden 300 kadar Özbek öğrenciyi de geri çağırmıştır.²⁹

Bu dönemde Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikası "Primakov Doktrini" çerçevesinde gelişmiştir. Bilindiği üzere, Evgeni Primakov 1996-1998 yılları arasında Dışişleri Bakanı, 1998-1999 yıllarında Başbakanlık görevini üstlenmiştir. Rusya'yı yönettiği dönemde ülkesinin yakın çevresine yönelik aktif dış politika izlemesini sağlayarak, 1990'lı yılların başında yakın çevrede kaybettiği itibarını yeniden tesis etmesini ve Avrasya'da Rusya-Çin-Hindistan üçlü ittifakı üzerinden dünya politikasında Atlantikçi bloğu (ABD ve müttefiklerini) dengelemeyi hedef edinmişti. Doğal olarak, böyle bir dış politika felsefesine sahip Evgeni Primakov Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'ne olumlu bakmamış olabilir. Böylece 1999 yılında Rusya ile Orta Asya devletleri arasındaki sıcak ilişkiler yeniden canlanmıştır. Çünkü Eylül 1996 yılında Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi ve Orta Asya'nın istikrarını bozabileceği endişesi, Rusya ile birlikte bölge devletlerini de olası tehdit ve tehlikelere karşı ortak davranışlara (özellikle güvenlik konularında) sevk etmiştir. Nitekim 1999 yılının sonbahar aylarında Taliban ile "Özbekistan İslam Hareketi" arasında işbirliği artmıştır ve her iki örgüt üyeleri Tacikistan üzerinden Kırgızistan'ın Batken iline geçerek, Fergana vadisinin güneyinde eylemlerini aktifleştirmiştir. Bu durum Orta Asya devletlerinin güvenlik anlamında endişelere kapılmasına yol açmıştır. Aynı şekilde 7 Ağustos-11 Eylül 1999 tarihlerinde dini radikal örgütler, Kuzey Kafkasya'da faal eylemlere başvurarak Rusya'nın ulusal güvenlik alanına daha fazla ehemmiyet vermesine yol açmıştır. Buna ek olarak, 16 Şubat 1999 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te dini radikal grupların altı farklı yerde bombalı patlamayı organize etmeleri, Özbekistan ve Rusya arasında güvenlik alanındaki işbirliğinin derinleşmesini sağlamıştır. Kısacası Orta Asya'da dini radikal grupların faaliyetlerini canlandırmaları ve bölge devletlerinin lâik rejimlerine tehdit oluşturmaları Rusya'nın bölgeye yönelik politikasını aktifleştirmiştir ve Orta Asya ülkelerinin güvenlik alanında Rusya ile daha derin işbirliğine açılmalarını sağlamıştır.

29 Ş. Akmalov, "Türkiye-Özbekistan İlişkileri: Sorunları ve Geleceği", H. Çakmak-M. S. Erol, der., *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, Barış Yayınları, Ankara 2013, s. 139-148.

1.5. Bakü (2000) ve İstanbul Zirveleri (2001)

8 Nisan 2000 tarihinde Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın 6. Zirvesi Bakü'de gerçekleşmiştir. Zirvede Özbekistan ve Türkmenistan, Meclis Başkanları düzeyinde temsil edilmişlerdir. Bununla birlikte zirvede kurumsallaşma adına önemli bir adım daha atılmıştır ve Bakü Bildirisi'nin 15. maddesinde belirtildiği gibi Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları toplantılarının Sekretaryası'na dikkat çekilerek, daimi Sekretarya'nın Türkiye'de kurulmasına karar verilmiştir.³⁰ Bununla birlikte Bakü Zirvesi'nde aşağıda yer alan konular ağırlıklı olarak görüşülmüştür:

- Bilim, kültür, eğitim ve bilgi değişimi alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve pekiştirilmesi,
- Büyük İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması ve bölgedeki ülkelerin karşılıklı yarara dayalı ekonomik ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi,
- Avrupa-Kafkasya-Asya koridoru üzerinde uluslararası ulaştırmanın geliştirilmesine yönelik daha önce kabul edilen belgelerle akdedilen, ithalat ve ihracat ürünlerinin serbest geçişlerinin sağlanması için gerekli koşulların oluşturulmasına yönelik anlaşmaların hayata geçirilmesi,
- Başta doğal gaz ve petrol olmak üzere, ülkelerinin zengin doğal kaynaklarının işletilmesine ve çıkarılmasına, ayrıca hidroenerji kaynaklarının kullanılması için özel finans kuruluşlarını teşvik ederek ortak projeler gerçekleştirilmesi,
- 18 Kasım 1999 tarihinde imzalanan Bakü-Ceyhan büyük petrol boru hattıyla ilgili İstanbul Bildirisi ve Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa-Hazar geçişli doğal gaz boru hattının gerçekleştirilmesine ilişkin hükümetler arası deklarasyonunun bir an önce gerçekleşmesinin sağlanması,
- Ekonomik reformları gerçekleştirmek ve ulusal sanayinin güçlendirilmesi için küçük ve orta boy işletmeler alanında bilimsel

30 “Bakü Bildirisi”, *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/06_BakuBildirisi2000_6.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103714.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

ve teknik işbirliğinin ve kadroların eğitilmesi için deneyim ve bilgi değişiminde bulunulması,

- Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfın BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları ve AGİT Lizbon Zirvesi'nin üç ilkesi çerçevesinde barışçıl yollardan çözümünü desteklemek,
- Parlamentolar, merkezi ve yerel yönetimler, toplumsal ve hükümet dışı kuruluşlar arasında işbirliğinin sürdürülmesi,
- Terörizm, köktendincilik ve ayrımcılığa karşı mücadele alanlarında uluslararası işbirliği için etkin bir mekanizmanın oluşturulması ve bu alanda bilgi teatisinin sağlanmasıdır.

26-27 Nisan 2001 tarihlerinde İstanbul'da Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın 7. Zirvesi gerçekleşti. Zirvede Türkmenistan Devlet Başkanı düzeyinde temsil edilirken, Özbekistan Meclis Başkanı düzeyinde temsil edilmiştir. Yani Özbekistan Türkçe konuşan ülkeler arasındaki entegrasyona mesafeli davranmaya devam etmiştir. İstanbul Bildirisi'nin imzalandığı zirvede daha önceki toplantılarda kabul edilen sonuçların uygulanması teyit edilerek, kurumsallaşma adına bazı önemli kararlar kabul edilmiştir.³¹ Buna göre “Türkçe Konuşan Ülkeler” ifadesi yerine “Türk Dili Konuşan Ülkeler” ifadesi kullanılmıştır. Aynı zamanda zirve sırasında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Aksakallılar Konseyi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi'nin kurulmasını önermiştir.³²

2. Zirvelerin Kesintiye Uğraması ve Rusya'nın Aktifleşen Yakın Çevre Politikası

İstanbul Zirvesi'nde bir sonraki toplantının Aşkabat'ta yapılması kararlaştırılmıştı, fakat 8. Zirve ancak 2006 yılında yapılabildi. Böylece Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi kesintiye uğramıştır. Zirvelerin neden kesintiye uğradığı sorusuna ise uzmanlar tarafından çeşitli yorumlar yapılmıştır. Buna göre bazı Türk ve Rus uzmanları zirvelerin kesintiye uğrama nedenlerini Türkiye'de

31 “İstanbul Bildirisi”, *Türk Keneşi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/05_Istanbul2001_7.Devle_BaskanlariZirvesiBildirisi_20140418_103624.pdf, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

32 Terzioğlu, *a.g.m.*, s. 48.

bu dönemde yaşanan iç istikrarsızlıktan ve 2001 yılındaki ekonomik krizden kaynaklandığını,³³ ayrıca dönemin iktidar yöneticilerinin dış politikada Orta Doğu'ya öncelik vererek, Türk dili konuşan ülkelere ve özellikle de Orta Asya'ya kayıtsız kalmalarına bağlamışlardır.³⁴

Bununla birlikte bu kesinti dönemi zarfında Rusya'nın genelde yakın çevre, özelde Orta Asya politikası aktifleşmiştir. Bilindiği gibi 1 Ocak 2000 tarihinde Rusya'nın milliyetçi ve genç Devlet Başkanı olarak Vladimir Putin iktidarın başına geçmiştir. Putin'in genelde yakın çevre, özelde Orta Asya bağlamında attığı ilk adımı bölgeye yönelik siyaseti kurumsallaştırmak olmuştur. Böylece 10 Ocak 2000 tarihinde Ulusal Güvenlik Konsepti'ni, 21 Nisan 2000 tarihinde Askeri Doktrini kabul etmiştir. Kabul edilen doktrin ve konsept Putin'in 2008 yılına kadar bölgeye yönelik izleyeceği siyasetin yol haritasını oluşturmuştur ve dış politikadaki temel önceliğin Orta Asya'yı da içine alan yakın çevre bölgesi olduğunu duyurmuştur.

10 Ekim 2000 tarihinde Rusya'nın önderliğinde Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına dair anlaşma imzalanmıştır. Böylece BDT örgütünden ayrı olarak, Orta Asya'yı ekonomik anlamda Rusya'ya kenetleyebilecek olan yeni örgütün temelleri atılmıştır. 26 Mart 2001 yılında Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu resmen açılmıştır. Bu boru hattının devreye sokulması, Rusya açısından büyük bir jeopolitik ve jeoekonomik başarıydı ve aynı zamanda Rusya ile Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin daha fazla gelişimine yol açmıştır.

Diğer taraftan, Vladimir Putin'in 7 Mayıs 2000 tarihinde Başkanlık görevine resmen başlamasıyla birlikte, ilk hedefi ülke yönetiminin tüm tetiklerini kendi elinde düğümleyerek, Rusya'ya bir çeki düzen vermek istemiş olabilir. Ancak bu hedefle Rusya'nın daha güçlü, bağımsız bir devlet konumuna bürünebileceği ve yakın çevre alanında etkisinin güçlendirilebileceği düşünülmüş olabilir. Yani dönemin

---

33 E. Paruboçaya, "Sammitü Tiyurkskih Gosudarstv (1992-2001 gg.): Realnaya Platforma Dliya Sblijeniya?" (Türk Devletleri Zirveleri (1992-2001 yılları): Yakınlaşmaları İçin Gerçek Bir Platform Olabilir mi?), *Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Universiteta* (Volgograd Devlet Üniversitesi Dergisi), Cilt: 1 Sayı:19, 2011, s. 118-119.

34 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 12, Yaz 2012, s. 10.

Rusya yöneticileri ülke içinde devlet iktidarını oligarşiler üzerinde güçlendirmekle,³⁵ gelecekte yakın çevreye, özelde Orta Asya'ya daha fazla açılmayı sağlayabilecek aktif dış politikanın temellerini atıyordu.³⁶ Nitekim 7 Ekim 2002 tarihinde Rusya önderliğinde Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) kurucu ve hukuki statüsünü içeren anlaşma imzalanmıştır. Böylece 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te imzalanan Kollektif Güvenlik Anlaşması kurumsallaştırılmış oldu ve güvenlik konularında Orta Asya ülkeleri Rusya ile daha etkin ilişkilere yanaşmışlardır. Kısacası 2001-2006 yılları arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri kesintiye uğramıştır, buna karşın Rusya'nın bölge devletleriyle ilişkileri daha fazla artmıştır.³⁷

3. Zirvelerin Yeniden Başlaması ve Kurumsallaşma Yolunda Somut Kararlar

26-27 Nisan 2001 tarihinde İstanbul'da yapılan zirveden beş buçuk yıl sonra, yani 17 Kasım 2006 tarihinde Özbekistan ile Türkmenistan dışındaki diğer dört Türk dili konuşan devlet, Antalya'daki 8. Zirve'de yeniden bir araya geldi. Daha sonraki 9. Zirve 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde yapıldı. Bu zirvenin önemiye Türk dili konuşan ülkeleri birbirine daha fazla kenetlemeyi öngören “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin” (Türk Keneşi) kuruluşuna dair Nahçıvan Anlaşması'nın imzalanmasıdır.

3.1. Antalya Zirvesi (2006)

17 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Devlet Başkanları'nı Antalya'da bir araya getiren 8. doruk

35 Vladimir Putin iktidara geldiğinde, Rusya'nın önemli yönetim mevkilerini oligarklar kontrolünde bulunduruyordu. Dolayısıyla Rusya görünürde Boris Yeltsin'in yönetimindeki Başkanlık sistemine dayanırken, gerçek iktidar birkaç zenginler zümresinden oluşan oligarşinin elindeydi. Dönemin güçlü oligarkları arasında Boris Berezovski, Vladimir Gusinski, Aleksandr Smolenski, Mihail Fridman, Vladimir Potanin, Vladimir Vinogradov ve Roman Abramoviç vardı. Putin iktidara gelir gelmez yaptığı ilk iş, oligarkların etkilerini kırarak, gerçek iktidarı Başkan'ın eline düşürmesi (yani kendi merkezinde yapılandırması) olmuştu. Daha fazla bilgi için bkz.: Fikret Ertan, *Rusya'nın Dönüşümü (1990-)*, Kızılelma Yayınları, İstanbul 2001.

36 Mehmet Seyfettin Erol, “Batı'nın İki Ötekisi ve Avrasya'da Yeni Denklem Arayışları”, *Türk Yurdu*, Cilt: 33, Sayı: 305, 2013, s. 11-12.

37 Mehmet Seyfettin Erol, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, M. S. Erol, der., *Yeni Büyük Oyun: Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2009, s. 20-22.

toplantıdır. Toplantıya Özbekistan katılmamıştır, Türkmenistan ise Ankara Büyükelçiliği'yle temsil edilmiştir. Toplantıda 27 maddeden oluşan Antalya Bildirisi imzalanmıştır ve aşağıdaki temel konuları içererek, somut işbirliği olanaklarının genişletilmesi konularına vurgu yapılmıştır.³⁸

Güvenlik alanında işbirliği olanaklarının genişletilmesi:

- Avrasya bölgesinde terörizm, ayrılıkçılık, aşırı akımlar, kitle imha silahlarının yayılması ve başta uyuşturucu madde, silah kaçakçılığı ile insan ticareti olmak üzere her türlü örgütlü suçun yarattığı sınır aşan tehditlerle ortak savaşma ve bu alanda uluslararası örgütlerle işbirliği yapma,
- Türk dili konuşan ülkelerin yakın çevrelerinde süregelen sorunların çözülmesi için kalıcı barış ve huzur ortamı oluşturulmasına yönelik işbirliğinin artırılması,
- Irak'ta yaşayan Türk soylu halkın temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması gerektiği vurgulanmıştır.
- Ticaret, ekonomi ve enerji alanlarında işbirliği olanaklarının genişletilmesi:
- Ekonomi-ticaret alanında işbirliğinin geliştirilmesinde özel kesimin katkısının sağlanması,
- Sanayi, tarım, ulaştırma, iletişim ve turizm alanlarında ikili ve çok taraflı ortak tasarımlara ivme kazandırılması,
- Enerji kaynaklarının tüketici ülkelere ulaştırılması yollarının çeşitlendirilmesi alanında işbirliğinin artırılması,
- Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının faaliyete geçmesinin ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı inşaatının tamamlanmasının sağlanmaya çalışılması ile bu boru hatlarına Hazar geçişi tasarımların ilave edilmesinin önemi,
- Ülkeler arasında uluslararası taşımacılığın geliştirilmesi için yeni olanaklar sağlanması; bu doğrultuda Kars-Ahılkelek-Tiflis-Bakü demiryolu tasarısının uygulanması ve İstanbul-Almatı demiryolu hattına Bişkek'in ilave edilmesine çalışılması,

---

38 "Antalya Bildirisi", *Türk Keneşi*, <https://goo.gl/YDsRBb>, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

- Vize işlemlerinin basitleştirilmesi ve hızlandırılması doğrultusunda çaba gösterilmesi.
- Ülke inisiyatiflerinin desteklenmesine yönelik işbirliğinin artırılması:
- TÜRKSOY'un kültür alanında olumlu katkılarının devamı için gerekli desteğinin sağlanmaya devam edilmesi,
- Ortak kültürel kalıtın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının yanında en geniş biçimde tanıtılmasında yakın işbirliğinin artırılması,
- Kazakistan'ın 2009 AGİT dönem başkanlığı adaylığının desteklenmesi,
- Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm arayışlarının desteklenmesi,
- Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü-sınırlarının dokunulmazlığı çerçevesinde barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulmasının desteklenmesi,
- İslam Konferansı Örgütü bünyesindeki işbirliğinin artırılması,
- Türkiye'nin 2009-2010 dönemi, Kazakistan'ın 2010-2011 dönemi ve Kırgızistan'ın 2012-2013 dönemi BM Güvenlik Konseyi adaylıklarının desteklenmesidir.

Zirvede kurumsallaşma adına Kazakistan Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev tarafından önemli bir adım başlatıldı ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına yönelik öneri yapıldı.³⁹ Böylece Zirveler sürecinin kurumsallaşarak uluslararası örgüte dönüşmesinin ilk adımları atılmış oldu.

1.3.2. Nahçıvan (2009 yılı) ve İstanbul Zirveleri (2010)

2-3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları" dokuzuncu Zirvesi düzenlendi. Zirve'ye Özbekistan katılmadı, Türkmenistan devleti ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde temsil edildi. Zirvenin

---

39 A. M., Auanasova, "Kulturnii Aspekt Evraziskoi İntegrasi Kazakhstana Na Sovremennom Etape" (Günümüzde Kazakistan'ın Avrasya Entegrasyonunun Kültürel Boyutu), <http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/3145/auanasova.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

kurumsallaşma adına en önemli yönü “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin” kurulmasına dair “Nahçıvan Anlaşması’nın” imzalanmasıdır. Türkmenistan daimi tarafsız devlet olduğunu ileri sürerek “Nahçıvan Anlaşması’nı” imzalamamıştır, diğer kurucu dört üye (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) devletleri anlaşmayı onaylamışlar ve anlaşma 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁰

Nahçıvan Bildirisi incelendiğinde Zirve’de aşağıdaki temel konularda işbirliğini arttırmanın önemine değinmişlerdir:⁴¹

- Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının küresel enerji güvenliğine ve bölge ülkelerinin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarına hizmet ettiğine dair inançlarını dile getirerek, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının kapasitesinin arttırılması ve söz konusu boru hattının Aktau limanıyla bağlantısının sağlanmaya çalışılmasıdır;
- Doğu-Batı Koridoru’nun bir bileşeni olan yeni Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu bağlantısının Avrupa ve Asya arasındaki taşımacılığın hacmini arttıracığını, uluslararası ulaştırma-iletişim hatlarının gelişimine, bölgenin ekonomik kalkınmasına, güvenlik ve istikrarına katkı sağlayacağı konusunda hemfikir sağlanmıştır;
- Türk Dili Konuşan Ülkelerin halkları arasındaki bağların gelişimine olanak tanıyacak biçimde parlamenterler, merkezi ve mahalli idareler ve basın arasındaki temasların arttırılmasının desteklenmesidir;
- Türk Dili Konuşan Halklar arasındaki dini ve beşeri temasların güçlendirilmesinin desteklenmesidir;
- Afganistan’ın yeniden yapılandırılmasına ve barışçıl yeniden imarına yönelik işbirliği konusunda etkileşimin ilerletilerek sürdürülmesi;
- Asya’da işbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı’nın (CICA) Asya bölgesindeki güvenlik konularına dair diyalog

---

40 E. F. Paruboçaya, *a.g.m.*, s. 101-102.

41 “Nahçıvan Bildirisi”, *Türk Keneşi*, 2009, [http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-\(2009\)/4/911/911/290](http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-(2009)/4/911/911/290), (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

ve işbirliğinin gelişimine katkılarının öneminin altı çizilerek, Kazakistan'ın Dönem Başkanlığı sırasında CICA'nın kurumsallaşma yolunda önemli mesafe kaydettiği belirtilmiş ve Türkiye'nin 2010-2012 yılları arasında üstleneceği Dönem Başkanlığı'na tam destek verilmesini anlaşılmıştır;

- İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) bünyesindeki işbirliğinin artırılması ve Kazakistan'ın 2011 yılında üstlenmesi öngörülen İKÖ Dışişleri Bakanları Komitesi Dönem Başkanlığı'na desteklerinin sağlanmasıdır;
- Kırgızistan ile Azerbaycan'ın 2012-2013 dönemi BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliklerine adaylıklarının desteklenmesidir;
- Ermenistan-Azerbaycan Yukarı Karabağ sorununun ve vahim sonuçlarının Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı çerçevesinde, barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulmasına diplomatik desteğin sağlanmasıdır;
- Ekonomik işbirliği Teşkilatı (ECO) çerçevesinde hâlihazırdaki işbirliğinin sürdürülerek, Örgüt'ün güçlendirilmesine, bölgede ekonomik istikrarın kurulmasına ve refahın artırılmasına katkıda bulunulması;
- Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in TÜRKSOY fonu kurulmasına ilişkin inisiyatifini oybirliğiyle desteklemek, tarafların hükümetleri TÜRKSOY fonunun kuruluşu ve örgütsel faaliyetleri ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere yetkilendirilmesidir.

16 Eylül 2010 tarihinde “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları” onuncu Zirvesi yapıldı ve İstanbul Bildirisi imzalandı. Zirve'de çok taraflı işbirliği olanakları masaya yatırıldı, özellikle ekonomik alanda işbirliğinin geliştirilmesi konuları görüşüldü. Zirve'ye Türkmenistan dâhil, beş Türk dili konuşan ülkeler Devlet Başkanları düzeyinde katılırken, Özbekistan Devlet Başkanı Zirvelerden uzak durmaya devam etmiştir ve katılmamıştır. Zirve'de bir önceki toplantıda alınan kararlar yeniden teyit edilerek, ağırlıklı olarak aşağıdaki konulara vurgu yapılmıştır.

- Türk Parlamenterler Asamblesi (TÜRKPA) Sekretaryası'nın Bakü'de faaliyete geçmesinden memnun olduklarını ve TÜRKPA'nın ülke parlamentoları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine katkılarının sağlanması;
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) Sekretarya'nın ilk Genel Sekreteri olarak Türkiye'nin adayı Büyükelçi Halil Akıncı'nın atanmasının onaylanması;
- Ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Konseyi'nin kurulması;
- Özel sektöre yeni fırsatlar yaratılması ve petrol dışı sektörlerde kalkınmanın desteklenmesi amacıyla İstanbul'da Türk Dili Konuşan Ülkeler Kalkınma Bankası ve ortak bir Sigorta Şirketi kurulması imkânının araştırılması;
- Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının kapasitesinin artırılması ve sözkonusu boru hattının Aktau limanı ile bağlantısının sağlanmaya çalışılmasıdır;
- 2012 yılında hayata geçirilmesi planlanan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantılarının kısa bir zamanda tesis edilmesinin sağlanmaya çalışılmasıdır;
- Daha yakın bağlara sahip gelecek nesiller yetiştirme amacıyla eğitim alanındaki belgelerin karşılıklı olarak tanınması imkânının aranması;
- Türk Akademisi'nin Astana'da faaliyetlerine başlamasından memnun olduklarını ve Türk Akademisi'nin uluslararası örgüt şeklinde oluşturulması ihtiyacının farkına varılması;
- Türk Akademisi'nin çalışmalarını desteklemek amacıyla üniversitelerarası bir birlik kurulması ve bu kapsamda üniversiteler arasında ortak öğretimi de kapsayacak işbirliği modellerinin teşvik edilmesidir;
- Türk Dili Konuşan Ülkelerde mevcut araştırma-geliştirme potansiyeli kurumsallaştırmak amacıyla özel bir fon kurulmasıdır.

4. Zirveler Sürecinin Kurumsallaşması ve Örgüte Dönüşmesi (Türk Keneşi)

4.1. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) Almatı ve Bişkek Zirveleri

21 Ekim 2011 tarihinde Almatı’da belirli bir coğrafyada bulunan ülkeleri bir araya getirerek, bölgesel bir örgüt olan Türk Konseyi’nin 1. Zirve’si yapıldı. Zirve’de Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan Devlet Başkanları, Türkiye devleti ise Başbakan Yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir ve 1. Zirve (Almatı) Bildirisi kabul edilmiştir.⁴²

Zirve’de Türk Konseyi ve Konsey’le ilgili kuruluşları Türk dili konuşan halklara daha fazla tanıtmak için “Medya Platformu’nun” kurulmasını ve Aksakallar Konseyi 2. toplantısında dile getirilen tavsiye kararlarının uygulanmasını temin edecek mekanizmaların değerlendirilmesi ve tasarlanması amacıyla Sekretarya’nın eşgüdümünde ortak komitelerin oluşturulması istenmektedir (mad. 5 ve 6). Ekonomik konularında ise Ekonomiden Sorumlu Bakanların 1. toplantısında alınan kararlara destek verilerek, ekonomik ilişkilerin temeli olarak girişimcilik konularında çalışma grupları kurulması kararlaştırıldı (mad. 10). Ayrıca kamu-özel sektör ortaklığı modeli kapsamındaki öncü projelerin gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi ve Türk İş Konseyi’nin bu yönde teşvik edilmesi (mad. 12) ve gayrimenkul edinme mevzuatının uyumlaştırılmasına yönelik çabalara girişilmesi (mad. 13), Sigorta Şirketleri Birliği’nin kurulması (mad. 14) ile vize ve çalışma izinleri ita edilmesinin kolaylaştırılmasına yönelik mevcut çabaların güçlendirilmesi önerilmektedir (mad. 15).

Bildiri’nin “Uluslararası Projeler” kısmında ise iki konuya ağırlık verildiği görülür: a) Hazar limanları ve Türk devletlerinin petrol terminalleri ile Bakü-Ceyhan boru hattı ve Azerbaycan topraklarından kaynaklanan diğer ulaştırma sistemleri arasındaki bağlantının sağlanması (mad. 16); b) Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantısının Türk devletleri arasındaki ulaşımı kolaylaştıracağı ve ekonomik

⁴² “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi 1. Zirvesi Bildirisi”, *Türk Keneşi*, 21 Ekim 2011, Almatı, [http://www.turkkon.org/ Assets/dokuman/1_Zirve_Bildirisi_TR_20140418_102727.pdf](http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/1_Zirve_Bildirisi_TR_20140418_102727.pdf), (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

işbirliğine yardımcı olacağı vurgulanmaktadır (mad. 17). Güvenlik ile Sosyal ve Kültürel konularda ise daha önceki zirvelerde kabul edilen kararlar tekrarlanmıştır, bununla birlikte “Türk Bilimsel Araştırma Fonu” kurulması konusunda anlaşmışlardır (mad. 33).

Türk Konseyi'nin 2. Zirve toplantısı 23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenmiştir. Zirveden önce, yani 22 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek'te toplanan 2. Türk Konseyi Dışişleri Bakanları toplantısında Türk Konseyi'nin resmi bayrağı kabul edildi. Bu bayrak dört üye ülkeye ait semboller içermektedir. Rengini Kazakistan bayrağından, ortasındaki güneşi Kırgızistan bayrağından, hilali Türkiye bayrağından ve 8 köşeli yıldızı ise Azerbaycan bayrağından almaktadır. 23 Ağustos 2012 tarihinde Türk Konseyi'nin Devlet Başkanları düzeyinde yapılan toplantısında Türk Konseyi'nin resmi bayrağı onaylanmıştır.

Zirve esnasında aşağıdaki konulara yönelik alınan kararlara vurgu yapılan Bildiri kabul edilmiştir. Türk Kültür ve Miras Vakfı kuruldu (mad. 1 (b)), Türk dili ve tarihi konusundaki araştırmalarda bir merkez olacak Türk Akademisi kuruldu (mad. 1 (c)), TÜRKSOY'un finansal ve kurumsal temelini güçlendirilmesi (mad. 1 (h)), Türk Dili Konuşan Ülkeler Yazarlar Birliği ve Sinema Çalışanları Birliği kurma girişimlerinin devam edilmesidir (mad. 1 (j)). Eğitim ve Bilim alanındaki işbirliği konularında ise Türk tarihine ilişkin ortak ders kitabı üzerinde çalışmaların sürdürülmesi (mad. 2 (b)), Türk Üniversitelerarası Birliğin kurulmasının devam edilmesidir (mad. 2 (c)), Türk Bilimsel Araştırma Fonu kurulmasına yönelik atılacak ortak adımların değerlendirilmesi kararı kabul edilmiştir (mad. 2 (d)).

Bildiri'nin 3. maddesinde konu edinen ekonomik kararlara yönelik şunlar üzerinde mutabakat sağlanmıştır: Kırgızistan'ın Türk Konseyi Kalkınma Fonu kurma girişimlerinin desteklenmesi; Ulaştırma Bakanları'nın ulaştırma alanında işbirliğini güçlendirmek ve geliştirmek amacıyla düzenli olarak toplanmasının sağlanması; Türk İş Konseyi'nin üye ülkelerdeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet yeteneğini arttıracak ortak program geliştirmeye çağırarak; Yetkili kurumları, gümrükle ilgili konularda düzenli toplantılar düzenlemek suretiyle gümrük hizmetlerinde işbirliğini genişletmekle

talimatlandırmak; Türk Konseyi Ortak Yatırım Teşvik Portalı'nın hayata geçirmek ve en iyi uygulamaların paylaşımını sağlamak ile kadın ve genç girişimcileri teşvik etmektir. Güvenlik konularında ise daha önceki Zirvelerde alınan kararların uygulanması yeniden teyit edilmiştir.

4.1.1. Türk Entegrasyonun Kurumsallaşması ve Örgüte Dönüşme Süreci

4.2. Türk Konseyi Gebele ve Bodrum Zirveleri

Türk Konseyi'nin üçüncü ve dördüncü zirveleri sırasıyla; 16 Ağustos 2013 tarihinde Gebele'de (Azerbaycan) ve 5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum'da (Türkiye) düzenlenmiştir. Gebele'de Türk Konseyi üçüncü Zirve Bildirisi'ni imzalanmıştır. Bildiri kültürel, spor, bilim ve eğitim, ekonomik, diaspora işlerinde, dış politika ve güvenlik

konuları alanında işbirliğini arttırma kararlarını içermiştir.⁴³ Bu doğrultuda kararların alınması kapsamında önemle vurgulanan konular şunlardır: Türk Kültürü ve Mirası Vakfı şartının onay süreçlerinin ivedilikle tamamlanması (mad. 1 (a)); Konsey üyelerinin ve diğer Türk devletlerinin katılımıyla Birinci Türk Üniversite Oyunları için hazırlıklarının başlatılması (mad. 2); Türk Akademisi'nin kuruluşuna dair anlaşmanın onay süreçlerinin ivedilikle tamamlanması (mad. 3 (a)); Terminoloji komitesinin ortak bir terminoloji oluşturması ve terim sözlükleri ile ortak bir alfabe hazırlanması ve ortak terimlerin kullanılması yönünde aldığı kararlarının desteklenmesidir (mad. 3 (b)); Birbirlerinin dillerini eğitim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulmasının desteklenmesidir (mad. 3 (c)); İpek Rüzgârı projesinin önemi vurgulanarak, Orta Asya'yı Bakü-Tiflis-Kars demiryoluna, Aktau ve Bakü limanlarını Marmaray tüneliyle etkin şekilde birbirine bağlanmasının desteklenmesidir (mad. 5 (d, e)); Gümrük alanında işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan Gümrük Çalışma Grubu'nun faaliyetlerinin desteklenmesidir (mad. 6); Güvenlik istişarelerinin düzenli olarak devam ettirilmesinin sağlanması (mad. 10); Ekonomik İşbirliği Teşkilatı tarafından Türk Konseyi'ne gözlemci statüsü verilmesi memnuniyetle karşılanmış ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nda gözlemci statüsü elde etmek için yapılan resmi başvuruyu desteklemektir (mad. 16 (a)).

Türk Konseyi Bodrum Zirvesi'nde ise ağırlıklı olarak ekonomi, özellikle turizm alanında işbirliğinin geliştirilmesi ve güvenlik konuları masaya yatırılmıştır.⁴⁴ Bu doğrultuda alınan kararlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Turizm alanındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve üye ülkelerin turizm sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüklerini kullanmalarının sağlanması (mad. 1-2) ve Türk Konseyi himayesinde “Ortak Turizm İş Birliği” kurulması (mad. 5);
- Bir turist rehber kitabıyla desteklenen “Türk Konseyi-Modern İpek Yolu” adında ortak bir tur programı düzenlenmesi ve 2015

43 “Türk Konseyi 3. Zirvesi Bildirisi”, *Türk Keneşi*, Gebele, Azerbaycan, <https://goo.gl/8eazz7>, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

44 “Türk Konseyi 4. Zirvesi Bildirisi”, *Türk Keneşi*, Bodrum, Türkiye, <https://goo.gl/cGWEJN>, (Erişim Tarihi: 14.04.2016).

yılı boyunca üye ülkelere ziyaretler düzenlemek için Kazakistan'ın koordinatörlüğünde bir Görev Gücü kurulmasıdır (mad. 6);

- Türkiye tarafından diğer üye ülkeler için turizm eğitim programlarının düzenlenmesidir (mad. 7);
- Türk Konseyi'nin ilgili Çalışma Gruplarına özel sektörün aktif katılımının desteklenmesi ve Kazakistan'ın Astana EXPO 2017'de "Geleceğin Enerjisi" temalı bir Uluslararası İhtisas Sergisi düzenleme yönündeki çabalarının desteklenmesidir (mad. 9-11);
- "Ulaştırma Alanında Koordinasyon Konseyi" kurularak, Azerbaycan'ın Ekim 2014'te "Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı/İpek Yolu koridorunun gelişimine yönelik yeni olanaklar" isimli uluslararası konferansı gerçekleştirme girişimlerini desteklemek, yük ve yolcu taşımacılığının kolaylaştırılmasına yönelik çabalarının yoğunlaştırılmasına yönelik Gümrük İdareleri Başkanları Toplantıları'nın devam ettirilmesinin sağlanmasıdır (mad. 15-16-17);
- Üye ülkeler arasında uygun düzeylerde Güvenlik İstişareleri'nin devam ettirilmesinin ve Konsey'in bölgesel ve uluslararası örgütlerle daha fazla etkileşimin teşvik edilmesi (mad. 20-21);
- "Ortak Eğitim Televizyonu" kurulması amacıyla yürütülen çalışmaların devam ettirilmesi ve "Bölgesel Diaspora Merkezleri'nin" kurulmasının teşvik edilmesidir (mad. 36-37).

4.3. Türk Konseyi Astana Zirvesi

Türk Keneşi 5. Zirvesi 11 Eylül 2015 tarihinde Astana'da toplanmıştır. Zirve'nin ana konularını başta "medya ve enformasyon" alanı olmak üzere, çeşitli alanlarda çok taraflı işbirliğinin derinleştirilmesi ve genişletilmesi konuları oluşturmuştur.⁴⁵ Türkiye Zirve'de TBMM Başkanı düzeyinde temsil edilmiştir. Ülkelerini temsilen gelen yüksek düzeyli devlet adamları "Kazak Hanlığı'nın 550. Yıldönümüne" yönelik organize edilen toplantıya katılmışlardır. Toplantıda konuşan Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev, Sovyetler Birliği döneminde Kazak okullarındaki öğrencilerin "SSCB Tarihi" adlı ortak

45 "Türk Konseyi 5. Zirvesi Bildirisi", *Türk Keneşi*, Astana, Kazakistan, <http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/astana-tr.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

kitaptan eğitim aldıklarını, dolayısıyla gençlerin ecdatlarının tarihinden uzaklaştığını ve Kazak Hanları isimlerinin genç neslin zihinlerinden silindiğinin altını çizmiştir. Ardından Nazarbayev: “Devlet ise Kazak Hanlığı’nın 550. Yıldönümünü tüm bölgelere yayarak organize etmekle, SSCB döneminde unutturulan tarihsel gerçekleri yeniden hatırlatarak, genç neslin tarihsel gerçekleri bilmesini sağlamaya çalışmaktadır.”⁴⁶ sözlerini eklemiştir.

Zirvede alınan en önemli kararlardan biri, Türk Konseyi ülkeleri arasında ortak medya ve enformasyon alanını oluşturmak amacıyla “Uluslararası Türk Televizyon Kanalı” adıyla yeni televizyon kanalının kurulmasıdır⁴⁷ ve kültürel-enformasyon gelişim stratejisini hayata geçirecek yeni bir merkezin oluşturulmasına yönelik adımların atılacağıdır (mad. 1, 2). Zirve’nin ana temasını oluşturan medya ve enformasyon alanının önemi, küreselleşmeye evrilen uluslararası sistemde ortak kimliği, aidiyeti, kültür ve geleneği korumak, bu bağlamda birleşerek uluslararası alanda meydana gelen olaylara karşı ortak bakış açısını geliştirmekten kaynaklanmaktadır. Nitekim bu konular 18 Ağustos 2015 tarihinde Astana’da yapılan “Enformasyon ve Medyadan Sorumlu Bakanlar ve Üst Düzey Memurların” birinci toplantısında ele alınmıştır.⁴⁸

Güvenlik ve ekonomi konularını ilgilendiren alanlardaysa iki temaya ağırlık verilmiştir. Bunlardan biri, Türk dili konuşan ülkelerin sınırlarına yakın bölgelerde istikrarın korunmasını sağlamaktır. Çünkü yakın çevrede meydana gelebilecek olası istikrarsızlığa dayalı olaylar bu ülkelerin günümüze kadar elde ettiği ekonomik başarılarına gölge düşürebilirdi.⁴⁹ Diğeriyse bağımsızlıklarını Soğuk Savaş sonrası dönemde elde eden Türk Keneşi ülkeleri için bağımsızlıklarını korumak

46 Nursultan Nazarbayev, “Biz Ulu Dala Urpaktarımız” (Biz Yüce Toprağın Nesilleriyiz), *Egemen Kazakistan Gazetesi*, Sayı: 174 (28652), 12 Eylül 2015, s. 1-2.

47 “Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Abzal Saparbekuly ile Önceki Göreviyle İlgili Mülakat”, *Asya Avrupa: Haber-Yorum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 16, Nisan 2017, s. 19-20.

48 “Enformasyon ve Medyadan sorumlu Bakanlar ve Üst Düzey Memurları Birinci Toplantısı Astana’da 18 Ağustos 2015 tarihinde gerçekleşmiştir”, *Türk Keneşi*, <https://goo.gl/RNPYku>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

49 Aidarbek Amirbek, “Türk Keneşi 5. Zirvesi: Ortak Enformasyon Alanı ve Çok Taraflı İşbirliğinin Derinleştirilmesi”, Nevzat Simsek vd., der., *Eurasia Outlook 2015: Economic, Social and Political Perspectives*, Khoca Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University Eurasian Research Institute (ERI) Yayınları, Almatı 2016, s. 139-144.

adına enerji ve ulaştırma alanındaki ilişkileri çeşitlendirme hedefi önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev'in Kazakistan'ın Hazar denizinin transit kapasitesini büyütmeyle yönelik ifadesi bu doğrultuda yapılan bir öneridir. Ancak Türk Keneşi ülkelerinin enerji ve ulaştırmayı çeşitlendirmeye dayalı teklifleri, Rusya ya da Çin gibi bölgesel güçlü aktörleri saf dışı bırakmayan, aksine bu iki büyük aktörün enerji ve ulaştırma alanındaki potansiyelini Türk dili konuşan ülkelerin lehine kullanılmasını sağlayan, Avrasya merkezinde barışı ve istikrarı inşa etmeyi hedefleyen önerilerdir.⁵⁰ Nitekim "Trans-Hazar Uluslararası Ulaştırma Güzergâhı Koordinasyon Komitesi'nin" kurulması ve Kuzey Batı Çin'den başlayacak şekilde Kazakistan üzerinden Azerbaycan'a ilk başarılı tren seferinin düzenlenme çabaları bu kapsamda yorumlanabilir.

Genel olarak Türk Konseyi üye devletlerinin güvenlik ve ekonomi alanındaki işbirliği konularını şöyle özetlemek mümkündür: Terörizm, dini aşırıcılık ve ayrımcılığa karşı ortak eylemlerde bulunmak; Yakın çevrelerinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak; Uluslararası jeopolitik ve jeoekonomik ortamdan kaynaklanan çeşitli tehdit ve tehlikelere karşı ortak davranış ve tutum sergilemek; Hazar denizinin transit ve geçiş güzergâhı potansiyelini arttırmak; İpek yolu boyunca ticaret ve ulaştırma alanındaki işbirliğini güçlendirerek "Avrasya Kıtalar Arası Ulaştırma Koridoru'nun" büyük bir bölümünün üye ülkelerden geçişini sağlamak; "Ortak Türk Yatırım Fonu'nun" kurulmasına yönelik çalışmaları devam ettirmek; Yukarı Karabağ ihtilâfını Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğü temelinde en kısa sürede çözüme kavuşturmak; Türk Keneşi'nin "Birleşmiş Milletler" ve "İslâm İşbirliği Örgütü" nezdinde gözlemci statüsünü alması için girişimleri aktifleştirmek.⁵¹

Kurumsal işbirliği alanlarına yönelik faaliyetlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz: Uluslararası Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Göçebe Kültür Merkezi'nin uluslararası örgütler olarak kurumsallaşma süreçlerinin tamamlanmasına dönük gerekli adımların

50 "Türkü Alemi İkpaldastığı Jolındağı Manızdı Kadam" (Türk Dünyası Entegrasyon Yolundaki Önemli Adım), *Egemen Kazakistan Gazetesi*, 12 Eylül 2015, s. 1-3.

51 "Türk Konseyi 5. Zirvesi Bildirisi", *Türk Keneşi*, Astana, <http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/astana-tr.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

atılması; Türk Konseyi, TÜRKSOY, TÜRKPA ve Uluslararası Türk Akademisi arasında koordinasyon toplantılarının devam edilmesi; Türk Akademisi tarafından hazırlanan “Türk Dünyası’nda Bütünleşmeye İlişkin Temel İlkelerle İlgili Kavram Kâğıdı” belgesiyle ilgili çalışmaların sürdürülmesi; Türk dili konuşan ülkelerin parlamentoları arasındaki diyalogun devam ettirilmesi ve bu doğrultuda Aralık 2015’te Astana’da TÜRKPA 6. Genel Kurulu organizasyonunun gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Günümüze kadarki süreçte Türk Keneşi içerisinde yer alan ülkeler, aralarındaki entegrasyonu güçlendirmek için zirveler kapsamında, özellikle Kazakistan Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev’in inisiyatifleri bağlamında önemli kararları kabul etmiştir. Fakat uluslararası arenada büyük devletler arasındaki rekabetin ve güç mücadelesinin artmaya başlaması,⁵² çeşitli tehdit ve tehlikelerin çoğalması, Türk Keneşi ülkelerinin daha çok ulusal güvenliklerini ve ulusal çıkarlarını önceliğe alan dış politika izlemelerine neden olabilir. Bu doğal olarak Türk Keneşi Zirveleri’nin aksamalarını beraberinde getirebilir, toplantıların sistemli olarak yapılmasını ve ortak sorunların çözülmesini yavaşlatabilir.

Diğer taraftan, Özbek halkı ülkenin 2. Cumhurbaşkanı belirlemek üzere 4 Aralık 2016 tarihinde sandık başına gitmiştir. 2003 yılından bu yana Başbakanlık görevini yürüten ve İslam Kerimov’un 2 Eylül 2016 tarihinde vefat etmesiyle Cumhurbaşkanlığına seçilen Şavkat Mirziyoyev iktidarın başına geçmiştir. Özbekistan’ın Orta Asya bağlamında hem güvenlik ve ekonomi hem de entegrasyon açısından stratejik önemini gözönünde bulundurursak, ülkenin Türk Keneşi ile ilişkilerini geliştirmeye dayalı dış politika izlemesi bölgesel düzeyde örgütün güçlenmesini beraberinde getirebilir.

Fakat Şavkat Mirziyoyev güvenlik ve dış politikaya dair tercihlerini resmi konuşmalarda açıkça ortaya koymuştur. 8 Eylül 2016 tarihinde Parlamento Genel Kurulunda yaptığı resmi konuşmasında İslam

---

52 Erol, *a.g.m.*, 2009, s. 9-13.

Kerimov'un belirlediği güvenlik ve dış politika çizgisinden asla taviz vermeyeceğini,⁵³ ülkenin herhangi bir askeri-siyasi ittifaka üye olmayacağını ve ülkede dış güçlerin askeri üslerine müsaade etmeyeceğini, ülke sınırları dışında Özbek askerlerini konuşlandırmayacağını dile getirmiştir.⁵⁴ Bu doğrultuda kısa ve orta vadede Şavkat Mirziyoyev Türk dili konuşan ülkelerle ilişkilerini ulusal çıkarları doğrultusunda daha çok ikili işbirliği anlaşmaları çerçevesinde geliştirmeye devam edebilir. Şavkat Mirziyoyev ilk Cumhurbaşkanlığı döneminde köklü siyasi değişimlere başvurmadan, ilk önce halkın sosyal sorunlarını çözmeye ve Türk dili konuşan ülkelerle özellikle ekonomi, ticaret ve ulaşım alanlarındaki ilişkileri güçlendirmeye öncelik verebilir. Böylece İslam Kerimov'un güvenlik ile dış politikadaki bağlayıcı ittifaklar ağına dâhil olmadan, ikili görüşmeler temelinde işbirliğini artırma çizgisini kısa ve orta vadede sürdürebilir.

Diğer taraftan, Şavkat Mirziyoyev dış politika alanında Türk dili konuşan ülkelere daha fazla açılabilmesini ve yumuşak bir üslup izleyebileceğini gösteren bazı adımlar atmıştır. Bu doğrultuda komşu Kırgızistan'la olan sınır anlaşmazlığı konularının çözümüne ilişkin diplomatik girişimleri arttırmıştır; komşu Orta Asya Türk cumhuriyetleri vatandaşlarının Özbekistan sınırlarından geçişlerini ve ulaşım-larını kolaylaştırmaya çalışmıştır; 25-26 Ekim 2017 tarihinde Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretle Türk vatandaşları için vize sürecini kolaylaştıracağını⁵⁵ ve önümüzdeki yıllarda ikili ticaret hacmini 3-4 milyar dolara yükselmesini sağlayacağını dile getirmiştir.⁵⁶

Kısacası Orta Asya bağlamında Türk dünyası entegrasyon fikrinin korunarak ve güçlendirilerek devam ettirilmesinde Kazakistan ülkesi

53 "Tekst: Vıstupleniye Premyer Ministra Na Zasedaniyi Palat Parlamenta (Metin: Başbakan'ın Parlamento Genel Kurulundaki Konuşması)", *Gazeta Uz*, <https://www.gazeta.uz/ru/2016/09/09/speech/>, (Erişim Tarihi: 09.11.2016).

54 Daha fazla bilgi için bkz.: Aidarbek Amirbek, "4 December 2016 Presidential Election and New Foreign Policy of Uzbekistan", Nevzat Simsek, Lidiya Parkhomchik, Hayal Ayca Simsek, der., *Eurasia Outlook 2016: Economic, Social and Political Perspectives in Eurasia*, Khoca Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University Eurasian Research Institute (ERI) Yayınları, Almatı 2017, s. 229-233.

55 "Özbekistan'dan Türkiye'ye Vize Kolaylığı!", *Yeniçağ Gazetesi*, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/ozbekistandan-turkiyeye-vize-kolayligi-175493h.htm>, (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

56 "Gosudarstvennyy Vizit Prezidenta Uzbekistana v Tursiyu Bil Plodotvornım" (Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye Resmi Ziyareti Verimli Geçmiştir), *Press Service*, <http://www.press-service.uz/ru/lists/view/1181>, (Erişim Tarihi: 26.10.2017).

önemli rol üstlenmeye devam edebilir. Nitekim Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev 12 Nisan 2017 tarihli “Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış” isimli makalesinde,⁵⁷ toplumsal hafızanın eski anlayıştan arındırılması gerektiğini ve ülkenin 2025 yılına kadar Latin alfabesine geçebilmesi için hazırlıkların şimdiden başlatılmasının önemine değinmiştir. Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişi, ülkenin Türkiye başta olmak üzere diğer Türk dili konuşan ülkelerle bağlantılarını arttırabilir ve Kırgızistan’ın da Latin alfabesine geçişini kolaylaştırabilir. Bu doğrultuda Kazakistan’ın Türk dünyası entegrasyon fikrini geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik inisiyatifleri somut adımlarla daha fazla desteklenmelidir. Böyle bir destek Orta Asya’da Türk dünyası entegrasyon fikrinin gelişimini sağlayabilir ve güçlendirebilir.

---

57 Nursultan Nazarbayev, “Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış”, *Asya Avrupa Haber-Yorum Dergisi*, Yıl:2, Sayı:17, Mayıs 2017, s. 4-37.

KAYNAKÇA

“Antalya Bildirisi”, *Türk Keneşi*, <https://goo.gl/JC7732> (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

“Astana Bildirisi”, *Türk Keneşi*, <https://goo.gl/xVBc5F>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

“İstanbul Bildirisi”, *Türk Keneşi*, <https://goo.gl/ozC7Dn>, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

“Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Abzal Saparbekuly ile Önceki Göreviyle İlgili Mülakat”, *Asya Avrupa: Haber-Yorum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 16, Nisan 2017.

“Nahçıvan Bildirisi”, *Türk Keneşi*, 2009, [http://www.turkkon.org/tr-TR/nahevivan-bildirisi-\(2009\)/4/911/911/290](http://www.turkkon.org/tr-TR/nahevivan-bildirisi-(2009)/4/911/911/290), (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

“Taşkent Bildirisi”, *Türk Keneşi*, <https://goo.gl/uRGW3r>, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

“Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Zirveler Tarihçesi”, *Türk Keneşi*, <http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler-tarihcesi/4/52>, (Erişim Tarihi: 14.02.2016).

“Türk Konseyi 5. Zirvesi Bildirisi”, *Türk Keneşi*, Astana, <http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/astana-tr.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

“Türk Konseyi 4. Zirvesi Bildirisi”, *Türk Keneşi*, Bodrum, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/BODRUM_BILDIRISI_TR_20141022_092704.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2016).

“Türk Konseyi 3. Zirvesi Bildirisi”, *Türk Keneşi*, Gebele, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/format_deklarasyon_TR_20140418_102229.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

“Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi 1. Zirvesi Bildirisi”,

Türk Keneşi, 21 Ekim 2011, Almatı, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/1_Zirve_Bildirisi_TR_20140418_102727.pdf, (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

AMİRBEK, Aidarbek, “Türk Keneşi 5. Zirvesi: Ortak Enformasyon Alanı ve Çok Taraflı İşbirliğinin Derinleştirilmesi”, Nevzat Simsek vd., der., *Eurasia Outlook 2015: Economic, Social and Political Perspectives*, Khoca Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University Eurasian Research Institute (ERI) Yayınları, Almatı 2016, s. 139-144.

AMİRBEK, Aidarbek, “4 December 2016 Presidential Election and New Foreign Policy of Uzbekistan”, Nevzat Simsek vd., der., *Eurasia Outlook 2015: Economic, Social and Political Perspectives in Eurasia*, Khoca Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University Eurasian Research Institute (ERI) Yayınları, Almatı 2017, s. 229-233.

AMİRBEK, Aidarbek-Almasbek ANUARBEKULY, “Rusya’nın Yeni Entegrasyon Anlayışında ‘Avrasya Birliği’: Türk Dünyasına Olası Etkileri ve Öneriler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 53, Türk Dünyası Özel Sayısı 1, 2013, s. 985-991.

ÇAKMAK, Haydar-Mehmet Seyfettin EROL, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, Barış Yayınları, Ankara 2013.

DEMOYAN, Gaik, “Turksikiye Sammiti: Seli, Zadaçi, Prioriteti i Pozisiya v Karabahskom Voprose”, (Türk Zirveleri: Amaçları, Faaliyetleri, Öncelikleri ve Karabağ Sorununa Yönelik Pozisyonu), http://www.noravank.am/upload/pdf/62_ru.pdf, (Erişim Tarihi: 16.04.2017).

EROL, Mehmet Seyfettin, “20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek”, M. S. Erol-Y. Gürler, der., *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştiriler*, Türksav Yayınları, Ankara 2011, s. 41-51.

EROL, Mehmet Seyfettin-Aidarbek AMİRBEK, “Avrasya’da Yeni Tehditler Ve Güvenlik Arayışları: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün Geleceği”, M. S. Erol, der., *Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları: Türkiye’nin Güncel Güvenlik Sorunları, Ülkeler, Bölgeler, Örgütler*, Barış Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 325-326.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği Ve Türk Avrasyası”, M. S. Erol, der., *Yeni Büyük Oyun: Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2009, s. 9-22.

EROL, Mehmet Seyfettin, “AB ve Türkiye’nin Avrasya Politikası”, Z. Dağı, der., *AK Partili Yıllar*, Orion Yayınları, Ankara 2006, s. 327-330.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Batı’nın İki Ötekisi ve Avrasya’da Yeni Denklem Arayışları”, *Türk Yurdu*, Cilt: 33, Sayı: 305, 2013, s. 1-12.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Türkiye’nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 12, Yaz 2012, s. 1-20.

ERTAN, Fikret, *Rusya’nın Dönüşümü (1990-)*, Kızılelma Yayınları, İstanbul 2001.

HVOŞEV, Vladimir, *Pograniçnaya Politika i Bezopasnost (Sınır Dayalı Siyaset ve Güvenlik)*, Yurgu Yayınları, Çelyabinsk 2001.

MUHAEV, Raşid, *Geopolitika, (Jeopolitik)*, Yuniti Dana Yayınları, Moskova 2010.

NAZARBAYEV, Nursultan, *Yüzyılların Kavşağında*, Bilig Yayınları, Ankara 1997.

NAZARBAYEV, Nursultan, “Bolaşakka Bağdar: Ruhani

Janğıru” (Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış), *Egemen Qazaqstan Gazetesi*, 12 Nisan 2017.

NAZARBAYEV, Nursultan, “Biz Ulu Dala Urpaktarımız” (Biz Yüce Toprağın Nesilleriyiz), *Egemen Kazakistan Gazetesi*, Sayı: 174 (28652), 12 Eylül 2015, s. 1-2.

NAZARBAYEV, Nursultan, “Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış”, *Asya Avrupa: Haber-Yorum Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 17, Mayıs 2017, s. 4-37.

NARTOV, Nikolay, *Geopolitika*, (Jeopolitik), Yuniti Dana Yayınları, Moskova 2002.

ŞİMŞİR, Bilal, *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Anlaşmalar (1990-1992)*, TOBB Yayınları, Ankara 1992.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, Sayı: 36, 2013.

TURAN, Gül-İlter TURAN, “Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, F. Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2004.

TRUHAÇYOV, Vadim, “Pantürkizm: Vekovaya Ugroza Rossiyi” (Pantürkçülük: Rusya’nın Asırlık Tehdidi), 11 Aralık 2007, <http://www.pravda.ru/world/asia/centralasia/11-12-2007/248234-turkey-0/>, (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

TOKAYEV, Kasımjomart, *Pod Styagom Nezavisimosti: Oçerki O Vneşnei Politike Kazakhstana* (Bağımsızlık Bayrağı Altında: Kazakistan Dış Politikası Hakkındaki Notlar), Bilim Yayınları, Almatı 1997.

Structured Abstract

The first turning point of the integration between the Turkish-speaking countries was the disintegration of the Soviet Union. As it is known, during the Cold War period, the Central Asia and South Caucasus countries were members of the socialist block, and the regional states carried out their internal and foreign policies according to the directives of Moscow. In 1952, as a member of NATO, the Turkish Republic pursued a foreign policy to avoid the empowerment and spread of the socialist bloc in order to protect itself from the potential threat of the Soviet Union. Thus, until the demolition of the bipolar world order, which persisted between 1944 and 1991, the Turkic-speaking countries were unable to develop political, economic and cultural relations directly between themselves independently of the global powers (USSR and NATO). Hence, the Turkic-speaking countries began to strengthen various contacts between each other and to develop multilateral relations right after the disintegration of the Soviet Union and the demolition of the bipolar world order.

Turkish-speaking countries in Central Asia and the South Caucasus declared their independence in 1991. The Turkish Republic was the first state to recognize the independence of the Turkic republics. However, with the influence of the socialist past of 70 years, communication channels, economies, industries, transportation networks and education systems of these countries were organized according to the interests of the USSR and were dependent on each other. It was impossible for the Turkic-speaking countries to develop a strong integration initiatives under the influence of the socialist past without breaking the mutual interdependence and developing their own bilateral and multilateral relations in accordance with the new world order and without being directly dependent on superpowers. Therefore, in the early 1990s, the integration infrastructure of Turkic-speaking countries began with attempts to develop bilateral relations in transportation, culture and education, trade and economic relations with Turkey and other Turkic countries. Thus, in early years 1990s, Turkey concluded agreements with Turkic countries that emphasized its foreign policy that pursued strengthening the sovereignty of the countries of the region. This policy consisted in reducing the dependency of the countries from the USSR

and increasing investments in science and education for the population of the region in order to abandon the Soviet thinking and help them to attain their historical identities. Likewise, Turkic-speaking republics have put into practice a foreign policy strategy based on strengthening relations with Turkey directly in areas like communication, transportation, culture and education, trade and economy. In this regard, the Turkic-speaking countries strengthened their ties and called for the establishment of strong bases for integration and the establishment of the Turkic Council Secretariat that would deal with resolution of various problems that may arise in the post-bipolar world until 2010 under the name of “Heads of Turkic Speaking Countries”. The summit process included 10 summit meetings between the Heads of States of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkey and Turkmenistan.

The first summit entitled “Turkish Speaking Countries Heads” was held in Ankara on October 30-31 of 1992. Turkey’s expectations from this summit were high and at the end of the summit, a special declaration was prepared for signing. On the summit, there was a consolidation based on the sense of similarity among the Turkic-speaking countries emphasized by the perspectives of mutual benefits from working as a community on common projects. Turkish President Turgut Ozal, in his opening speech of the summit, pointed out that the 21st century will be the century when the Turkic-speaking countries will be able to become stronger and stronger. In this regard, Turgut Özal expressed the idea that the establishment of a strong union based on the “Common Market” and development of economic relations between Turkic-speaking countries would require elimination of trade obstacles and simplification of customs regimes. In addition, Turgut Özal initiated the establishment of the regional restructuring and development bank.

The Central Asian Turkic Republics, on the other hand, specified their concrete statements such as increasing the security in the region, resolving disagreements with peaceful solutions, collaborating in oil and gas production and processing projects, and collaborating in the field of communication. They turned the initial declaration prepared by Turkey into an agreement that does not require definite commitments and signed it.

Between 1994 and 2006, six important meetings were held announced as “Heads of Turkish-speaking Countries”. The main contents of the issues discussed with the participating countries were also examined. They encompassed mainly issues like revitalization of the Silk Road, development of alternative transportation networks and connection of natural gas and oil pipelines to the world markets via Turkey. In fact, the issues addressed at these meetings have seriously disturbed Russia, which during two centuries have been dominating in the region in geopolitical and geo-economic senses. As a matter of fact, on May 15 of 1992 Russia signed the “Collective Security Treaty” with the CIS countries and tried to bring some of the Turkic-speaking countries closer in the area of security. Likewise, by accepting the Foreign Policy Concept on April 23, 1993, it declared that Russia had vital interests in the surrounding areas of the Turkic-speaking countries in Central Asia and the South Caucasus in terms of foreign policy. Thus, Russia returned to its nearby surroundings and re-examined its foreign policy towards countries in Central Asia and the South Caucasus.

Five and a half years after the summit of April 26-27, 2001 held in Istanbul, the four Turkic-speaking countries other than Uzbekistan and Turkmenistan, participated in the VIII summit held in Antalya on November 17, 2006. The next IX Summit was held in the city of Nakhichevan in Azerbaijan on 2-3 October 2009. At this Summit, the Nakhichevan Agreement was signed on the establishment of the Turkic Council which envisages further interdependence of the Turkic-speaking countries.